

WYRAZY CZĘSTE W SŁOWNICTWIE DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM*

Słowniki frekwencyjne mogą stanowić przedmiot ciekawych – choć z pewnością żmudnych i nie przez wszystkich docenianych – badań z zakresu statystyki językoznawczej, być źródłem wiedzy na temat specyfiki różnych odmian stylowych współczesnej polszczyzny. Badania statystyczne w Polsce mają już swoją tradycję. Zaowocowały zarówno wieloma słownikami frekwencyjnymi, jak i licznymi opracowaniami, m.in. dotyczącymi frekwencji wyrazów w prasie (Pisarek, 1972: 91-92), słownictwa statystycznie rzadkiego i częstego w różnych stylach polszczyzny pisanej (Sambor, 1974: 466-475, 533-537, 1975), statystycznej analizy polszczyzny mówionej (Zarębina, 1971: 336-347, 1985, Zgólkowa, 1987), także jej odmian stylowych, np. słownictwa młodzieży szkół średnich (Laskowska, 1980: 119-165), słownictwa uczniów w szkole podstawowej (Polański, 1980: 125-126) czy wreszcie słownictwa nauczycieli (Laskowska, 1988: 95-114).

Inspirację do analizy słownictwa dzieci, zarówno statystycznie częstego, jak i rzadkiego (por. Święcicka, 1993: 129-140), znalazłam w słowach J. Sambor (1975: 15) („Opis słownictwa określonego tekstu nie może się ograniczyć tylko do warstwy słownictwa częstego jako leksyki dla danego tekstu najbardziej charakterystycznej (...), ale w opisie tym winno się uwzględnić także słownictwo rzadkie w danym tekście”) i K. Bułczyńskiej (1987: 123), która prezentując wyniki badań statystycznych nad słownictwem tekstów literackich przeznaczonych dla dzieci stwierdziła: „Badania te

* Tekst referatu, na podstawie którego powstał niniejszy szkic, wygłosiłam w 1988 roku na Ogólnopolskiej Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków w Supraślu. Wówczas też tekst artykułu złożyłam do druku w tomie *Język – Teoria – Dydaktyka*. Nieukazywanie się temu zachęciło mnie – po wielu latach oczekiwania – do wycofania szkicu z druku w wydawnictwie kieleckim i opublikowania go w nieco zmodyfikowanej wersji w niniejszych studiach. W ten sposób mogę zaprezentować wnioski dotyczące słownictwa statystycznie częstego, stanowiące uzupełnienie danych na temat słownictwa statystycznie rzadkiego (por. Święcicka, 1993: 129-140).

mogą być jednak w pełni przydatne metodycznie jedynie pod warunkiem, że będzie się dysponować również systematyczną wiedzą o zasobie leksykalnym odbiorców tych tekstów”.

Ponadto, nadal niewiele jest prac (por. niektóre fragmenty monografii H. Zgólkowej, 1987) poświęconych statystycznemu opisowi słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym. Warto przypomnieć, że M. Zarębina (1985: 12-13) uwzględniła tylko teksty dzieci w wieku od 7 do 15 lat, uzasadniając to następująco: „Ograniczenie wieku informatorów (...) wyklucza dzieci przedszkolne ze względu na możliwość niecałkowitego opanowania przez nie systemu fonetyczno-fonologicznego”.

Charakterystyka słownictwa rzadkiego i częstego stosowanego przez dzieci w wieku od 3 do 7 lat stała się możliwa dzięki opublikowaniu *Słownika dzieci w wieku przedszkolnym* (Zgólkowa, Bułczyńska, 1987). Właśnie lista rangowa haseł, wchodząca w skład wymienionego tomu, stanowi podstawę materiałową do prezentowanego w niniejszym szkicu oglądu słownictwa statystycznie częstego. Nie jest to jednak opis całościowy, ze względu na ograniczone rozmiary artykułu zwracam jedynie uwagę na najważniejsze cechy tej klasy słownictwa.

Kiedy redagowałam pierwszą wersję niniejszego tekstu, przedmiot badań – *Słownik frekwencyjny* H. Zgólkowej i K. Bułczyńskiej – był publikacją nową i niezbyt jeszcze znaną. Dlatego zdecydowałam się poświęcić mu oddzielny fragment rozważań.

Dziś – mimo że minęło prawie 10 lat od wydania słownika – nie rezygnuję z zamieszczenia kilku słów na jego temat.

Otóż, celem słownika – zgodnie ze słowami autorek – jest: „(...) 1) wzbogacenie serii słowników frekwencyjnych współczesnej polszczyzny oraz 2) uzupełnienie luki polegającej na braku opisu frekwencyjnego słownictwa używanego przez dzieci w wieku przedszkolnym”.

Opracowaniem swoim badaczki zrealizowały postulaty głoszone przez wiele lat przez psychologów (Szuman, 1968) oraz psychologów i językoznawców (por. np. Brzezińska, Zgólkowa, 1982: 81-89), podkreślające niezbędność badań frekwencyjnych nad słownictwem dzieci w wieku przedszkolnym.

Do sporządzenia listy frekwencyjnej w układzie alfabetycznym i listy rangowej posłużyły im teksty o różnej formie (monologi, dialogi i polilogi)

zrealizowane przez dzieci w wieku przedszkolnym, zarówno wiejskie, jak i miejskie, uczęszczające do przedszkola, a także wychowywane w domu przez rodziców lub dziadków.

Autorki wykorzystały próbę o objętości 100 000 użyć wyrazów, co zdecydowało o otrzymaniu słownika zawierającego 6115 haseł i 15 863 słowoformy.

Słownik ten – według mnie – jest źródłem informacji nie tylko dla językoznawców, mogą po niego sięgnąć wszyscy ci, którym bliskie są sprawy kształcenia językowego dziecka, a więc nauczyciele, rodzice, logopedzi, literaci. Dzięki słownikowi wiadomo na przykład, jakich słów można używać w rozmowie z dzieckiem przedszkolnym, aby być zrozumianym, jakie słownictwo jest już przez nie znane, a jakie należy doskonalić i wprowadzać w trakcie ćwiczeń leksykalnych.

Po tej dygresji na temat słownika pora przejść do właściwego opisu klasy słownictwa statystycznie częstego w mowie dzieci w wieku przedszkolnym.

Interesująca mnie lista rangowa zawiera 1101 haseł z $f \geq 9$. Wyrazy z podaną frekwencją zalicza się w statystyce leksykalnej do klasy słownictwa częstego, które dzieli się niekiedy na słownictwo bardzo częste z $f \geq 50$ i słownictwo częste, tj. $20 \leq f < 50$ i $9 < f < 20$ (por. Sambor, 1975: 9).

W liczbie 6115 haseł słownictwo częste stanowi zaledwie 18%, natomiast słownictwo rzadkie aż 82%, co potwierdza ogólnie znaną prawidłowość, że „(...) ogromną większość tekstu stanowią wyrazy o małych częstościach (rzadkie) (...)” (Sambor, 1974: 468).

Listę wyrazów ułożonych według malejących częstości omówię, uwzględniając ich podział na części mowy, a w obrębie wyrazów nazywających (Milewski, 1967: 75) wyodrębnię pewne kategorie semantyczne.

Jeżeli chodzi o zaliczanie wyrazów do odpowiednich części mowy, stosuję klasyfikację przyjętą przez autorki *Słownictwa dzieci...*, natomiast w wyróżnianiu poszczególnych klas semantycznych, poza własnymi rozwiązaniami, korzystam z koncepcji D. Buttler (1978: 38), K. Bułczyńskiej (1987: 111-125) i E. Laskowskiej (1988: 95-114).

Analiza listy rangowej pozwala stwierdzić, że wśród wyrazów autosemantycznych dość wyraźnie nad innymi częściami mowy dominują

rzeczowniki (539 haseł), za którymi sytuują się czasowniki (295 haseł), potem przysłówki (59 haseł) i przymiotniki (58 haseł).

W obrębie zaś wyrazów gramatycznych zaznacza się przewaga zaimków (45 haseł) i wykrzykników (35 haseł) nad spójnikami (18 haseł), partykułami (18 haseł), przyimkami (17 haseł) i liczebnikami (16 haseł).

Podane liczby jednoznacznie wskazują na to, że w słownictwie statystycznie częstym znacznie więcej jest wyrazów autosemantycznych (951 haseł) niż wyrazów gramatycznych (149 haseł).

Na liście rangowej znalazło się też jedno hasło *po...* (por. Zgólkowa, Bułczyńska, 1987: 9), którego frekwencja jest równa liczbie 13.

Odwrotnie natomiast przedstawia się częstość użycia. Otóż, największa charakteryzuje wyrazy gramatyczne: spójniki, zaimki, partykuły, itd. To stwierdzenie nie jest oczywiście niczym nowym, potwierdzają je m.in. badania M. Zarębiny (1971: 336-347), J. Sambor (1975), E. Laskowskiej (1988: 101-102).

Bardziej szczegółową charakterystykę słownictwa częstego rozpocznę od oglądu wyrazów gramatycznych, a dokładniej mówiąc od spójników.

O takiej kolejności opisu zdecydował m.in. fakt, że spójnik *i* jest w ogóle pierwszym wyrazem na liście rangowej, jego frekwencja wynosi 5488.

Na podstawie przeprowadzonej przeze mnie charakterystyki składowej wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym mogę stwierdzić, że wysoka frekwencja spójnika *i* wynika z jego wielofunkcyjności jako wskaźnika zespolenia (łączność, przeciwstawność, wynikowość itd., nawet niektóre relacje hipotaktyczne), a także jego roli odpowiednika wielkiej litery w tekście mówionym (por. Świąćicka, 1993a).

Wysoką frekwencją odznacza się także spójnik *a* ($f = 2524$), piąty wyraz na liście rangowej, natomiast wśród spójników hipotaktycznych spójnik *bo* ($f = 1213$), który tworzy typowe dla mówionej odmiany języka wypowiedzenia przyczynowe, realizujące ważną dla mowy funkcję perswazyjną (por. uwagi na temat realizacji tej funkcji przez dzieci wstępujące do szkoły – Świąćicka, 1988).

Frekwencja innych wyrazów w funkcji spójników (*jak, ale, to, że, co, żeby, albo, aż, by, więc, gdy, ani*) jest niższa, ale i tak zajmują one pozycję wśród 500 najczęstszych słów na liście rangowej. Częstość ich użycia jest

zróznicowana. Poza spójnikami *aż, by, więc, gdy, ani* pozostałe mają $f \geq 50$, a więc należą do słownictwa bardzo częstego. Tylko trzy wskaźniki zespolenia, tj. *czy, aby, chociaż* mieszczą się na liście rangowej w przedziale od 500-1101, a ich frekwencja jest niższa niż 20.

Taki rozkład ilościowy spójników znajduje oczywiście odzwierciedlenie w składni, np. znikomy udział w strukturze dziecięcego tekstu mówionego wypowiedzeń przyzwolonych z *choć*.

Duża częstość użycia właściwa jest też przymkom. Cztery z nich, tj. *do, na, w, z* charakteryzuje frekwencja nie mniejsza niż 1000, część (np. *o, po, za, pod, u, nad*), mając frekwencję większą niż 50, mieści się w grupie 200 wyrazów bardzo częstych, niektóre (np. *przez, dla, koło, przy, bez*) zajmują pozycje dalsze, ale należą do 500 wyrazów częstych. W przedziale od 500 do 1101 znajdują się tylko dwa przymki, a mianowicie *przed* z $f = 13$ i *poza* z $f = 9$. W grupie przymków częstych są więc wyłącznie przymki proste, które tworzą wyrażenia przymkowe pełniące określone funkcje syntaktyczne, zwłaszcza okolicznika czasu, miejsca, sposobu, niekiedy też dopełnienia i przydawki.

Do klasy słownictwa częstego należy wiele partykuł. Partykuła *nie* pojawia się już jako trzeci wyraz na liście rangowej, inne zaś (np. *no, tak, jeszcze, też, tylko, to by*) mają frekwencję wyższą niż 50, co klasyfikuje je wśród 200 wyrazów bardzo częstych. Tylko cztery partykuły (tj. *przecież, co, właśnie, pewnie*) mają frekwencję niższą niż 50 i zajmują pozycję w przedziale od 500 do 1101.

Wysoka frekwencja partykuł w słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym wynika z ich szczególnej roli w tekście mówionym. Jak wiadomo, mogą one być wyrazami pomocniczymi, ułatwiającymi dzieciom proces zdaniotwórczy, mogą też modyfikować treść wypowiedzenia lub je w ogóle zastępować, pełniąc funkcję równoważnika zdania (np. *Tak., No., Nie.*).

Największa liczba haseł wśród wyrazów gramatycznych właściwa jest zaimkom. Szczególnie chętnie dzieci używają zaimków: *ja* ($f = 2614$), *się* ($f = 2004$), *on* ($f = 1882$), *ten* ($f = 1439$), *to* ($f = 1353$) i *taki* ($f = 1167$). Zasadniczo zaimki (np. *tam, tu, ty, co, my*) mieszczą się wśród wyrazów bardzo częstych. Frekwencję niższą niż 50 posiada niewiele zaimków, m.in. *kiedy, nikt, tamten, tyle, twój, gdzieś*. Tylko dwa zaimki (tj. *każdy i skąd*) mają frekwencję niższą niż 20, co decyduje o ich dalszej pozycji na liście

rangowej. W przeciwieństwie jednak do spójników, partykuł czy przyimków ta pozycja na liście rangowej nie przekracza liczby 800.

Niewątpliwą specyfiką słownictwa dziecięcego jest duży udział haseł wykrzyknikowych. W porównaniu z innymi wyrazami gramatycznymi wykrzykniki mają znacznie niższą frekwencję. Pierwszy na liście rangowej wykrzyknik *o!* z $f = 234$ zajmuje 65. pozycję. Oprócz niego do słownictwa bardzo częstego należy jeszcze sześć wykrzykników: *y!*, *yy!*, *aaa!*, *yyy!*, *ee!* i *la!*. Najliczniejszą grupę tworzą wykrzykniki częste o frekwencji niższej niż 50 (tj. *ha!*, *hi!*, *hi!*, *mm!*, *aha!*, *e!*, *iii!*, *hmm!*, *te!*, *mhm!*, *oj!*), a także o frekwencji niższej niż 20 (np. *ciach!*, *ach!*, *hop!*, *pach!*, *ovej!*, *a!*, *au!*, *aua!*).

Odnotowana różnorodność form wykrzyknikowych, nie pojawiających się raczej w polszczyźnie mówionej dorosłych, odzwierciedla bogactwo przeżyć i ekspresję mowy dzieci w wieku przedszkolnym.

Wśród wyrazów gramatycznych najmniej jest liczebników. Podobnie jak wykrzykniki mają one niższe częstości użycia. Tylko liczebniki *jeden*, *dwa*, *trzy* oraz *drug!* charakteryzuje frekwencja wyższa niż 50 i miejsce od 50 do 150 na liście rangowej, inne zaś liczebniki (np. *sześć*, *dziesięć*, *sto*, *trzeci*) z frekwencją niższą niż 20 sytuują się w przedziale 500 do 1101 analizowanej listy. Jak pokazują cytowane wyżej przykłady, liczebniki, które należą do słownictwa częstego, są przede wszystkim liczebnikami głównymi, rzadko zaś liczebnikami porządkowymi (według frekwencji: *drug!* $f = 146$, *pierwszy* $f = 42$, *trzeci* $f = 15$, *piąty* $f = 10$).

Jak już wcześniej wspomniałam, wyrazy autosemantyczne na liście rangowej są prezentowane przede wszystkim przez rzeczowniki. W przeciwieństwie do wyrazów gramatycznych niewiele z nich, bo tylko 60 wśród 539, zalicza się do wyrazów bardzo częstych, które traktowane są jako „podstawowe dla danego stylu” (Sambor, 1974: 468). Pozostałe wyrazy mają frekwencję niższą niż 50 i można je za J. Sambor (1974: 468) określić jako „wyrazy tematyczne charakterystyczne dzięki tematyce tekstów danego stylu”.

Typowe dla wyrazów gramatycznych jest to, że zasadniczo posiadają one odmienną frekwencję, właściwą tylko sobie. Część rzeczowników natomiast, zwłaszcza tych z końca listy rangowej, ma taką samą frekwencję, np. 21 rzeczowników z $f = 12$, 33 rzeczowniki z $f = 11$, 52 rzeczowniki z $f = 10$, 58 rzeczowników z $f = 9$. Można więc odnotować następującą prawidłowość:

im niższa pozycja na liście rangowej, tym więcej wyrazów o identycznej frekwencji.

Pierwszym rzeczownikiem na liście rangowej jest oczywiście rzeczownik *mama*, który ma rangę 24, a frekwencję 564.

Ze względu na bogactwo hasel rzeczownikowych ich charakterystykę zaprezentuję, dokonując klasyfikacji na kilka grup semantycznych szczególnie typowych dla dziecięcej rzeczywistości, uzasadnionych tematem wypowiedzi. Oto one.

1. Rzeczowniki oznaczające ludzi, a wśród nich:

- nazwy ogólne, np. *dziecko, ludzie, człowiek, dziewczynka, chłopiec*,
- nazwy pokrewieństwa (por. Zgółkowa, 1987a: 397-405), np. *mama, babcia, tata, ciocia, wujek, dziadek, siostra, brat, kuzyn, kuzynka, synek*,
- nazwy określające relacje międzyludzkie, np. *sąsiad, pan, pani, koleżanka, kolega, gość*,
- nazwy zawodów, tytułów, funkcji, np. *górnik, strażak, konduktor, kierowca, lekarz, żołnierz, milicjant, leśniczy, dyrektor*,
- nazwy postaci znanych z literatury, np. *królewicz, królowna, król, królowa, rycerz, krasnoludek, czarownica*,
- nazwy nosicieli pewnych cech, np. *chory, starszak* 'dziecko należące do najstarszej grupy przedszkolaków'.

2. Rzeczowniki nazywające przedstawicieli świata zwierzęcego i roślinnego, np. *niedźwiedź, dzięcioł, żaba, myszka, tygrys, słoń, kotek, zając, róża, ogródek*.

3. Rzeczowniki określające części ciała, np. *kolano, palec, szyja, nos, brzuch, ucho, buzia, noga, oko, głowa, ręka*.

4. Rzeczowniki oznaczające czas, dni tygodnia, pory dnia i roku, np. *dzień, czas, godzina, chwila, rano, wieczór, sobota, niedziela, rok, lato, jesień, wiosna, zima*.

5. Rzeczowniki nazywające środki lokomocji, np. *taksówka, rower, tramwaj, motor, samolot, pociąg, statek, autobus, samochód*.

6. Nazwy ubioru, np. *ubranie, płaszcz, spodnie, spódniczka, sukienka, suknia, kapelusz, czapka, but*.

7. Rzeczowniki nazywające pożywienie, np. *jedzenie, chleb, bułka, mięso, kapusta, ziemniak, zupa, jajko, jabłko, napoje: mleko, herbata, kawa, słodczyce: czekolada, tort, piernik, ciastko*.

8. Rzeczowniki, będące nazwami zabawek, np. *zabawka, miś, klocek, żołnierzyk, kolejka, lalka, piłka, czołg, pistolet, wiaderko, łopata*.

9. Nazwy budynków i ich części, np. *dom, przedszkole, kościół, szkoła, sklep, szpital, zamek, pałac, pokój, kuchnia, łazienka, piwnica*.

10. Nazwy o znaczeniu przestrzennym, np. *wieś, piaskownica, łąka, park, ogródek, droga, las, pole, jezioro, rzeka, morze*.

11. Nazwy oznaczające meble i przedmioty codziennego użytku, np. *łóżko, krzesło, szafa, półka, miotła, naczynie, butelka, szklanka, talerz, misa, garnek*.

12. Rzeczowniki związane z tematem szkoła, np. *długopis, kartka, książka, kredka, wierszyk, worek, klej, pisak, plastelina, zeszyt, piórnik, klasa, zerówka*.

13. Rzeczowniki związane z tematem telewizja, np. *telewizja, film, telewizor, dobranocka, dobranoc*.

14. Nazwy stanów i czynności, np. *gimnastyka, praca, zabawa, powrót, gra, pomoc*.

Rzeczowniki należące do poszczególnych kategorii znaczeniowych mają swoje odpowiedniki wśród różnorodnie nacechowanych form derywowanych. Szczególnie często pojawiają się formacje deminutywne, np. *spacerek, książeczka, bałwanek, pokoik, laleczka, czekoladka, mleczko, dziadziś*.

Najwięcej wariantów synonimicznych, różnorodnie nacechowanych emocjonalnie, najczęściej jednak dodatnio ma oczywiście rzeczownik *mama*, np. *matka, mamusia, mamuś, mamunia*.

Przykłady prezentowane w poszczególnych grupach tematycznych jeszcze raz potwierdzają znane stwierdzenie (por. Zarębina, 1970:34) że w mowie dzieci rzeczowniki konkretne dominują nad rzeczownikami abstrakcyjnymi, a więc rozwój słownictwa dziecka zmierza od konkretnego do abstrakcyjnego.

Osobnej uwagi wymagają nazwy własne. Otóż, w ogólnej liczbie 539 rzeczowników częstych jest ich niewiele ponad 80. Nazwy określające narodowości (np. *Polak*) czy nazwy miejscowości (np. *Warszawa, Poznań*) należą do wyjątkowych. Resztę stanowią imiona, wśród których najwyższą frekwencję mają zwłaszcza imiona żeńskie: *Kasia* (r = 187, f = 63), *Agnieszka* (r = 200, f = 59), *Ania* (r = 212, f = 57) i rzadko męskie, np. *Tomek* (r = 214, f = 56).

Dość wysoka frekwencja charakteryzuje także imiona postaci literackich i bohaterów telewizyjnych dobranocek, np. *Bolek, Lolek, Czerwony Kapturek, Plastuś, Maja*.

Najdalszą pozycję na liście rangowej zajmują natomiast imiona *Dorota, Jola, Jurek, Kinga, Krzysiek* z $f = 9$.

Obok rzeczowników pokaźną grupę słownictwa częstego stanowią czasowniki. Pojawiają się one już jako początkowe hasła na liście rangowej, np. *być* jest drugim wyrazem na liście rangowej i ma po spójniku *i* najwyższą częstość użycia ($f = 3655$), natomiast *mieć* z $f = 1639$ zajmuje pozycję dziesiątą. Czasowniki bardzo częste mieszczą się wśród 226 wyrazów na liście rangowej. Najliczniejsze są czasowniki ruchu podstawowe i pochodne od nich (np. *iść, pójść, chodzić, przychodzić, przejść, wyjść, wejść*) oraz czasowniki modalne (np. *można, trzeba, musieć, móc, chcieć*). Frekwencja powyżej 50 właściwa jest ponadto czasownikom oznaczającym mówienie (*mówić, powiedzieć*), czasownikom mentalnym (*znać, wiedzieć*), oznaczającym widzenie (*widzieć, zobaczyć, patrzeć, oglądać*), nazywającym czynności życiowe (*jeść, zjeść, spać, pić*), czynności szczególnie właściwe dzieciom (*bawić się, rysować, pisać, narysować, uczyć się, umieć*), wreszcie charakteryzującym stany i procesy emocjonalne, zarówno pozytywne, jak i negatywne (*prosić, lubić, płakać, bać się, bić*).

Każda z wymienionych grup semantycznych jest rozbudowywana w przedziale od 230 do 1101 na omawianej liście. Takie formacje, jak *przechodzić, wyjechać, wchodzić, wychodzić, wyruszyć* ilustrują typowe dla mowy dziecięcej zjawisko derywacji.

Frekwencja poniżej 50 charakteryzuje wiele czasowników z pozostałych grup znaczeniowych, np. verba dicendi (*opowiadać, opowiedzieć, gadać, pytać, rozmawiać*), czasowniki oznaczające czynności umysłowe (*myśleć, wymyśleć, zapomnieć, pamiętać*), oznaczające widzenie i słyszenie (*popatrzeć, słuchać, usłyszeć, słyszeć*), stany fizyczne (*usiąść, leżeć, położyć się, siadać, stanąć*). Ponadto bogato udokumentowane są wśród wyrazów częstych czasowniki odzwierciedlające stosunek dzieci do otaczającej rzeczywistości, znajdujący wyraz w stosowaniu form nacechowanych pozytywnie (np. *śmiać się, dziękować, podobać się, cieszyć się, kochać*) bądź negatywnie (np. *boleć, zbić, zabić, zepsuć, szczypać, śmierdzieć, pisać*).

W omawianym przedziale wzrasta też znacznie liczba czasowników nazywających czynności właściwe dzieciom, np. *pomalować, huścić (się), napisać, liczyć, pobawić się, zaśpiewać, uczyć się, malować*.

Poza rzeczownikami i czasownikami na liście rangowej znajduje się 59 haseł przysłówkowych. Najwyższą częstość użycia ma przysłówek *potem* ($r = 19$, $f = 911$). Najwięcej wśród przysłówków częstych jest wyrazów w funkcji temporalnej, np. *teraz, zaraz, dzisiaj, jutro, zaś* 'w znaczeniu *potem*', *wczoraj, najpierw, dawno, przedtem*. Większość z nich, oprócz informacji o czasie, wnosi dodatkowe odcienie znaczeniowe, np. *dopiero, ciągle, znowu, zawsze, już*.

Liczba przysłów temporalnych i szczególnie wysoka częstość użycia niektórych z nich znajduje odzwierciedlenie w strukturze składniowej mówionych tekstów dziecięcych, m.in. *moje* (por. Świącicka, 1993a) analizy składniowe dowodzą, że wśród okoliczników wyraźnie dominują okoliczniki czasu wyrażone zwłaszcza przysłówkiem *potem*.

Ponadto na liście rangowej słownictwa częstego znalazły się przysłówki podające oceny moralne i etyczne (np. *dobrze – źle, ładnie – brzydko*, nacechowane stylistycznie *fajnie*), przysłówki informujące o intensywności, sile czynności (np. *bardzo, mocno, cicho, głośno*), o ilości i wielkości (np. *mało – dużo, trochę, troszeczkę, pełno, dosyć*), o tempie zjawiska (np. *nagle, wolno, szybko, prędko*), o temperaturze (*ciepło, gorąco*), także przysłówki lokatywne (np. *daleko, blisko, wysoko, głęboko*).

Najrzadsze wśród wyrazów autosemantycznych są przymiotniki. Na liście rangowej znalazło się 58 haseł przymiotnikowych. Przymiotniki bardzo częste nie są liczne (14 przykładów). Zajmują miejsce na liście rangowej od 61 do 230. Dzięki przymiotnikom dzieci określają i oceniają otaczającą je rzeczywistość. Świat dziecka, znajdujący odbicie w języku, jest przede wszystkim: *kolorowy, biały, czerwony, czarny, zielony, żółty, złoty, brązowy, niebieski, ciemny, różowy*, a ponadto *inny, różny, prawdziwy i ciekawy*. Większość przymiotników określa więc barwy. Poza tym do słownictwa bardzo częstego należą przymiotniki określające rozmiary, np. *duży* ($f = 268$), *mały* ($f = 249$), *długi, krótki, wielki, mały*, temperaturę, np. *ciepły, gorący, zimny*, także inne właściwości, np. *twardy, suchy, mokry*.

Za pomocą przymiotników wartościowania podlegają zarówno osoby, jak i przedmioty, charakteryzuje się też postawy, wygląd, cechy charakteru,

stosunek do ludzi i zwierząt, niekiedy przedmioty. Częste słownictwo wartościujące układa się w antonimiczne pary, np. *czysty – brudny, ładny – brzydki, grzeczny – niegrzeczny, stary – młody, zdrowy – chory, zły – dobry – niedobry*. Pozytywny bądź negatywny stosunek emocjonalny dzieci do osób, zwierząt i przedmiotów wyrażają ponadto przymiotniki: *kochany, śmieszny, biedny, fajny, piękny, głodny, straszny, głupi, gruby*.

Na podstawie powyższej charakterystyki słownictwa statystycznie częstego używanego przez dzieci w wieku przedszkolnym można sformułować kilka spostrzeżeń.

1. Zdecydowaną większość słownictwa statystycznie częstego stanowią wyrazy autosemantyczne, tj. rzeczowniki i czasowniki, potem przysłówki i przymiotniki.

2. Wyrazy autosemantyczne są językowym odzwierciedleniem dziecięcej rzeczywistości, ich sposobu myślenia, określania i wartościowania.

3. Rzeczowniki częste, przede wszystkim konkretne, odpowiadają rozwojowi słownika dziecięcego od konkretnego do abstraktu.

4. Wyrazy autosemantyczne charakteryzują się znacznym udziałem formacji derywowanych, których ciekawa budowa słowotwórcza godna jest odrębnych badań.

5. Obok czasowników *być* i *mieć* najwyższą częstość użycia mają wyrazy gramatyczne mieszczące się na początku listy rangowej.

6. O specyfice słownictwa dziecięcego decyduje duży udział haseł wykrzyknikowych o stosunkowo wysokiej frekwencji.

Odwołując się do dotychczasowych wyników badań nad odmianami stylowymi współczesnej polszczyzny, można stwierdzić, że słownictwo częste dzieci przedszkolnych z jednej strony ma kilka cech wspólnych z odmianą pisaną, zwłaszcza – ze względu na formę dialogową – z dramatem (np. taka sama pozycja na liście rangowej zaimka *ja*, w ogóle wysoka częstość użycia zaimków, istotna rola czasowników *być* i *mieć*), z drugiej zaś strony wyróżnia się sobie tylko właściwymi cechami, np. przewagą haseł wykrzyknikowych, ich wysoką frekwencją. Ostatnie spostrzeżenie jest zgodne z uwagą J. Sambor (1974: 536): „(...) klasa wyrazów najczęstszych jest (...) bardzo zróżnicowana w poszczególnych stylach”. Ponadto ta sama autorka dodaje: „Chcąc wyłowić odpowiednio wielką grupę wyrazów wspólnych wszystkim

badanym stylom należałoby zestawić odpowiednio dłuższe odcinki list rangowych, np. porównując 1000 lub 1500 wyrazów najczęstszych (...)."

Ciekawe byłoby więc zestawienie listy rangowej słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym z listą rangową słownictwa współczesnej polszczyzny mówionej (Zgółkowa, 1983: 352-356). Przemawia za tym także fakt, że istniejąca już synteza danych liczbowych dla 10 odmian polszczyzny mówionej (Zarębina, 1985) nie uwzględnia słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym.

Już pobieżne porównanie wymienionych list rangowych pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków. Otóż, żaden wyraz we współczesnej polszczyźnie mówionej (nawet *być* z $r = 1$ i $f = 3857$) nie ma tak wysokiej częstości użycia jak spójnik *i* w słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym. Pierwszy rzeczownik na liście rangowej słownictwa współczesnej polszczyzny mówionej zajmuje pozycję 43 i jest nim wyraz *pan*, podczas gdy rzeczownik *mama* jest już 24 wyrazem na liście rangowej słownictwa dzieci przedszkolnych. Ponadto wydaje się, że lista rangowa słownictwa współczesnej polszczyzny mówionej jest uboższa w hasła wykrzyknikowe i nazwy własne. Te i inne spostrzeżenia wymagałyby jednak zweryfikowania w toku dalszych, szczegółowych już, badań.

Literatura cytowana

Brzezińska A., Zgółkowa H. (1982): *O potrzebie badań frekwencyjnych nad słownictwem dzieci w wieku przedszkolnym*, Kwartalnik Pedagogiczny, nr 1, s. 81-89.

Bułczyńska K. (1987): *Gramatyczna charakterystyka słownictwa literatury dla dzieci (na przykładzie tekstów z dwutygodnika „Miś”)*, Język – Teoria – Dydaktyka, Kielce, s. 11-125.

Buttler D. (1978): *Kategorie semantyczne leksyki potocznej*, W: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław, s. 37-47.

Laskowska E. (1980): *Badania statystyczne nad rozwojem systemu leksykalnego młodzieży w szkole średniej*, Studia językoznawcze, t. VI, s. 119-165; (1988): *O słownictwie nauczycieli klas początkowych*, Kształcenie językowe w szkole, t. 4, s. 95-114.

Milewski T. (1967): *Językoznawstwo*, Warszawa.

Pisarek W. (1972): *Frekwencja wyrazów w prasie*, Kraków.

Polański E. (1980): *Części mowy oraz ich frekwencje w zasobie leksykalnym uczniów, Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego*, t. III, Katowice.

Sambor J. (1974): *Słownictwo bardzo częste w pięciu stylach polszczyzny pisanej*, Poradnik Językowy, s. 466-475, 533-537; (1975): *O słownictwie statystycznie rzadkim*, Warszawa.

Święcicka M. (1988): *O perswazji w tekstach mówionych dzieci sześciolletnich i siedmiolletnich*, Poradnik Językowy, z. 6, s. 444-450; (1993): *Wyrazy nazywające rzadkie w „Słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym”*, Studia Filologiczne, z. 34 (14), pod. red. M. Łojka, Bydgoszcz, s. 129-140; (1993a): *Charakterystyka składniowa wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym*, Bydgoszcz.

Szuman S. (1968): *Rozwój treści słownika dzieci. Zagadnienia i niektóre wyniki badań*, W: *O rozwoju języka i myślenia dziecka*, Warszawa.

Zarębina M. (1970): *Rola wyrazów w słowniku i tekście*, Język Polski, s. 33-46; (1971): *Najczęstsze wyrazy polszczyzny mówionej*, Język Polski, s. 336-347; (1985): *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (Synteza danych liczbowych)*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Zgółkowa H. (1983): *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*, Poznań; (1987): *Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny*, Poznań; (1987a): *Nazwy pokrewieństwa w słownictwie dzieci przedszkolnych*, Studia Polonistyczne XIV/XV, Poznań, s. 397-405.

Zgółkowa H., Bułczyńska K. (1987): *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne*, Poznań.

Summary

The vocabulary which is statistically most frequently used by nursery children is analysed in this paper.

Autosemantic words, i.e. nouns and verbs prove to constitute the majority of this vocabulary (**to be** and **to have** are at the beginning of the ranking list), then there are adverbs and adjectives. They are the linguistic image of children's reality, their way of thinking and valuation. The frequent nouns, especially material ones, correspond to the development of a child's vocabulary from the concrete to the abstract.

The frequency of use is, however, different. The most frequent ones are words of grammatical meaning, the conjunction **and** is actually the first word on the ranking list.

What also makes this vocabulary specific is a large content of relatively frequent exclamations.